

UOT 37.01.

Firidə Firudin qızı Mustafayeva
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Şamaxı filialının kafedra müdiri

İNKİŞAFETDİRİCİ ÇALIŞMALAR VƏ ONLARIN İBTİDAİ SINIFLƏRİN RİYAZİYYAT DƏRSLƏRİNDƏ ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Фириде Фирудин гызы Мустафаева
доктор философии по педагогике, заведующая кафедрой Шемахинского филиала
Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

РАЗВИВАЮЩИЕ ЗАДАНИЯ И ИХ РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В НАЧАЛЬНЫХ КЛАССАХ

Firida Firudin Mustafayeva
PhD in pedagogy,
head of the department of the Shemakhi branch of
Azerbaijan State Pedagogical University

DEVELOPING TASKS AND THEIR ROLE AND VALUE AT THE LESSONS OF MATHEMATICS IN THE PRIMARY GRADES

Xülasə: Təlimin səmərəliliyinin yüksəldilməsində inkişafetdirici çalışmalar böyük potensial imkanı yaratdığına görə belə çalışmaların didaktik funksiyalarının dərinlənə öyrənilməsi vacibdir. İnkişafetdirici çalışmalar bir sistem kimi müəyyən prinsiplərə cavab verməlidir. İbtidai məktəblərdə riyaziyyat təliminin təkmilləşdirilməsi müasir məktəbin ən vacib məsələlərindən biridir. Məqalədə inkişafetdirici çalışmaların ibtidai siniflərin riyaziyyat dərslərində rolu və əhəmiyyəti geniş şəkildə tədqiq edilmişdir.

Açar sözlər: *didaktik materiallar, kurikulum, təfəkkür, sxem, çertyoj, şəkil*

Резюме: В связи с тем, что развивающие задания создают большие потенциальные возможности в повышении эффективности обучения, важным является глубокое усвоение их дидактических функций. Развивающие задания как система должны соответствовать определенным принципам. Усовершенствование преподавания математики в начальных школах является одной из задач современной школы. В статье широко исследована роль и значение развивающих заданий на уроках математики начальных классов.

Ключевые слова: *дидактические материалы, curriculum, мышление, схема, чертёж, рисунок*

Summary: It is important to do mental developing exercises in order to create efficiency of teaching. Creating exercises must rely on the definite principles as a system. It is one of the most important problems in modern schools in order to train teaching maths in primary schools. In the article it is investigated exercises.

Key words: *didactic materials, curriculum, mentality, scheme, sketch, picture*

Cəmiyyətin məktəb qarşısında qoyduğu əsas vəzifə – hərtərəfli inkişaf etmiş şəxsiyyətlər hazırlamaqdan ibarətdir.

İbtidai məktəblərdə riyaziyyat təliminin təkmilləşdirilməsi müasir məktəbin ən vacib problemlərindən biridir. İbtidai siniflərdə riyaziyyat təliminin məzmun və metodlarının təkmilləşdirilməsi ilə yanaşı şagirdlərdə yüksək

maraq, təşəbbüskarlıq və fəallıq təmin olunmalıdır. Təcrübə göstərir ki, ibtidai siniflərdə riyaziyyat dərslərinin daha maraqlı olması və şagirdlərin fəallaşdırılması üçün səmərəli yollarından biri də inkişafetdirici çalışmalardan istifadə edilməsindən ibarətdir. İnkişafetdirici çalışmalardan istifadə zamanı şagirdlərin marağı, təşəbbüskarlığı, təfəkkür müstəqilliyi, fəallığı yüksək

lir, özünəməzarət və riyazi əsaslandırma qabiliyyətləri formalaşır.

Riyaziyyatdan inkişafetdirici çalışmalar dedikdə aşağıdakılardan nəzərdə tutulur: şagirdlər çalışmaları həll edərkən müşahidə, müqayisə aparmalı, müstəqil nəticə çıxartmalı, həllin mümkün üsullarını tapmalı, öz fikrini əsaslandırmağı, müəyyən qanunauyğunluğu aşkar etməyi bacarmalıdır.

Təlimin səmərəliliyinin yüksəldilməsində inkişafetdirici çalışmalar böyük potensial imkanlar yaratdığına görə belə çalışmaların didaktik funksiyalarını dərinləndirərək öyrənilməsi vacibdir.

Riyaziyyat təlimində tətbiq edilən inkişafetdirici çalışmalar didaktik funksiyalarına görə aşağıdakı kimi qruplara ayırmaq olar:

1. Yeni biliyin verilməsinə xidmət edən çalışmalar.

2. Biliklərin tətbiqinə xidmət edən çalışmalar.

3. Şagirdlərin riyazi dünyagörüşünü möhkəmləndirməyə xidmət edən çalışmalar.

Yuxarıdakı təsnifat şərtdir, çünki eyni zamanda bir məsələ bir neçə didaktik funksiyaya malik ola bilər.

Inkişafetdirici təlim ideyaları məktəblilərin yaradıcı fəallığını artırmaq üçün dərsin hər mərhələsində müstəqil işlərin geniş tətbiqinə tələb edir. Bununla belə, şagirdlərin ən yüksək fəallığı yeni materialın müstəqil mənimsənilməsi zamanı əvvəl qazanılmış bilikləri yeni tədris vəzifələrinin həllinə tətbiq etmə yollarını axtaran daha qəribə şəkildə meydana çıxır.

Uşağa şəxsiyyət kimi müraciət etməli, onun ən yaxşı keyfiyyətlərini inkişaf etdirməli. Ona görə də təlim inkişafetdirici olmalı, uşağın aqlı, zehni fəallığını biliklərlə zənginləşdirməli, idraki maraqlarını formalaşdırmalıdır. Bu dərslər öyrəni, obrazlı olmalıdır. Öyanı təlim uşaqlarda görmə yaddaşının möhkəmləndirilməyə və qətiyyətli olmağa kömək edir. K.D. Uşinski: "uşaq rənglərə, formalara, surətlərə fikirləşir, buna görə də əyanlılıq köməyi ilə hər şey asan və daha mükəmməl mənimsənilir," - deyir əyanlılıq zərurətini əsaslandırır.

III-IV siniflərdə şagirdlərin müşahidəçilik qabiliyyətinin və təfəkkürünün inkişafına aid tapşırıqlara daha geniş yer verilməsi, bunun üçün müşahidə, müqayisə, təhlil, tərkib ümumiləşdir-

mə, təsnif və məntiqi düşüncə tələb edən çalışmalar sistemi verilmişdir.

Riyaziyyat dərslərində seçilmiş məsələlərin həlli şagirdlərin yaradıcı, intellektual qabiliyyətlərini və məntiqi düşüncə bacarıqlarının inkişafına kömək edir. Məntiqi düşüncə bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi kiçik yaşlı şagirdlərin riyazi dünyagörüşünü daha da genişləndirir və gündüzlük həyatda ətraf mühitin qanunauyğunluqlarını daha inamla dəyərləndirməyə kömək edir. Bu məsələlər şagirdlərdə intellektual səviyyəni artırmağa kömək edir, onların araşdırma və düşüncə qabiliyyətinin daha da inkişaf etməsinə səbəb olur.

İbtidai siniflərdə şagirdlərin riyaziyyata marağını artırmaq və onların riyazi hazırlığını təmin etmək üçün elə şərait yaratmaq lazımdır ki, şagirdlər qarşıya çıxan çətinlikləri müstəqil surətdə aradan qaldırmaqla irəli sürülmüş məsələni həll etsinlər. Bu da, öz növbəsində, məktəblilərin təfəkkürünün, öz fikrini qısa, daqiqə, aydın və düzgün ifadə etmək bacarığının inkişafı, onlarda müstəqillik və təşəbbüskarlıq, əməyə məhəbbət, məsuliyyət hissi, qarşıya çıxan çətinliklərin dəf edilməsi üçün iradi keyfiyyətlərin təbiyə olunması, başqa sözlə, şagirdlərin ümumi inkişaf səviyyəsi üçün geniş imkanlar açır.

Əyləncəlilik öz mahiyyətində görə marağın ifadə etdiyi bütün pədaqoqi funksiyaları ifadə edir. Buna görə də Y.I. Perelman qeyd edir ki, riyaziyyat təlimində əyləncəlilik vasitəsi ilə ən ciddi materialları elə mənimsətmək olar ki, şagird təfəkkürünün dinamikliyinə geniş şərait yaransın. Onun fikrincə, əyləncəli çalışmaların estetikliyi yüngül yumordan, gözənilməzlikdən, orijinallıqdan və sadəlikdən ibarətdir. Bu zaman şagirdlərin təlim fəaliyyətlərinin növünün dəyişdirilməsinə xüsusi diqqət verilməlidir. Dərsin hər bir mərhələsində təlim prosesi elə təşkil olunmalıdır ki, şagird öz fəaliyyətinin dərin dərk etsin, məqsədin təkcə əyləncəlikdən ibarət olmadığını başa düşsünər. Bu işdə şagirdlərin düşüncə, nəticə çıxarmaq qabiliyyətlərinin inkişafı və ümumiyyətlə, onlarda təfəkkürün dinamikliyi xüsusi rol oynayır. Ona görə də əyləncəli çalışmaların didaktik funksiyalarına diqqət verilməlidir.

Əyləncəli məsələlər iki qrupa bölmək olar:

- əyləncəli məzmunu malik məsələlər – həllinin çox sadə və qeyri-adiyyəli ilə seçilən məsələlər;

- maraqlı məzmunu malik olmaqla, məntiqi müəhimə tələb edən məsələlər.

Bir əyləncəli məsələ nümunəsinə baxaq.

Məsələ 1. Fərhad məktəbə 18 konfet apardı. O, konfetlərin üçünü yolda yedi. Məktəbdə hər dəfə konfet yeyərkən Məltəmi və ya Sevinci qonaq etdi, üç dəfə isə o, hər iki qızı qonaq etdi. Bütün konfetlər yeyildisə, Fərhad neçə konfet yedi?

Həlli. Fərhad 3-nü yolda yedi, üç dəfə isə o, hər iki qızı qonaq etdi – 9 konfet yeyildi, bundan 3-nü Fərhad yedi. Qaldı 18–3–9=6 konfet. Bu 6 konfetdən isə hər dəfə konfet yeyərkən Məltəmi və ya Sevinci qonaq etdi, yəni 3-nü Fərhad yedi. Deməli, Fərhad 3+3+3=9 konfet yeyib.

Cavab: 9

III-IV siniflərdə ikinci növ məsələlərin həlli prosesində şagirdlər riyazi isbatın elementləri ilə tanış olur, təfəkkür əsaslandırma bacarıqlarına yiyələnirlər.

III-IV siniflərdə həll olunan maraqlı məsələ həlli nümunələrinə baxaq.

Məsələ 2. Köhnə saat hər saatda 20 saniyə geri qalır. Saat 12-də düzəldilmiş saat, bir sutkadan sonra hansı vaxtı göstərəcək?

Həlli. Əgər hər saatda 20 saniyə geri qalarsa, onda bir sutkada 24·20=480 san və ya 8 dəqiqə (480:60=8) geri qalar. Onda saat 12-də düzəldilmiş saat, bir sutkadan sonra saat 11.52-ni göstərəcək.

Cavab: 11:52

Məsələ 3. Bizim futbol komandası 31 oyun oynadı. Bu oyunlardan yeddisi heç-heçə başa çatdı. Komandamız 64 xal qazandı (3 xal – qələbəyə görə, 1 xal – heç-heçəyə görə, 0 xal – məğlubiyyətə görə). Komandamız neçə oyunu uduzdu?

Həlli. Komanda 7 oyunu heç-heçə oynadı – üçün 7 xal qazanıb. Deməli, qazanın ümumi xalın 57 xalı (64–7=57) qələbəyə görə qazanılıb. Onda komanda 19 oyunda (57:3=19) qələbə

qazanıb. Deməli, komanda 5 oyunda (31–7–19=5) uduzdu.

Məsələ 4. Elə ən kiçik ədəd tapın ki, bu ədədi 2-yə, 3-ə, 4-ə, 5-ə, 6-yə böldükdə, qalıqda uyğun olaraq 1,2,3,4,5 əlmsin.

Həlli. Axtarılan ədədi 2-dən 6-yə qədər olan ədədlərə böldükdə alınan qalıqlar bələndən bir vahid kiçik olur. Onda homin ədədi bir vahid artırırsa, o 2-dən 6-yə qədər olan bütün ədədlərə bölünər. 2-dən 6-yə qədər ədədlərə bölünən ən kiçik ədəd isə 2·3·4·5=60 olduğundan, axtarılan ədəd 59 (60–1=59) olar.

Cavab: 59

Lakin qeyd etməliyik ki, inkişafetdirici çalışmalar I-IV siniflər üçün müəyyən təsnifatla malik olmalı və bir sistem kimi müəyyən prinsiplərə cavab verməlidir. Bu çalışmalardan şagirdlərin asudə vaxtlarında da istifadə olunması yəni də təhsil və təbiyə məqsədlərinə xidmət etməlidir. Məktəblilərin əqli inkişafı ili biliyinin səviyyəsi arasında müəyyən asılılıq mövcuddur. Lakin əqli inkişafı şagirdin mənimsədiyi biliklərin həcmi ilə müəyyən etmək düzgün deyil. Çünki əqli inkişaf etdirmək üçün bir sıra təfəkkür amaliyyətlərinə sahib olmaq lazımdır. İnkişafetdirici çalışmalar həm çətinlik dərəcəsinə görə, həm də xüsusiyyətlərinə görə müxtəlif olur.

Inkişafetdirici riyazi çalışmalar inkişafetdirici təlimin də başlıca vəsiyəsi rolunu oynayıb. Əyləncəli çalışmaların məzmunu həyatla əlaqədar olduqda, onların təlim əhəmiyyəti də yüksək olur.

Problemli elmi yeniliyi. İnkişafetdirici çalışmaların istifadə edilməsi işində tətbiq olunan vəsaitlər, formalar və yollar irəli sürülən müddəalar təlim nəzəriyyəsinin müəyyən qədər zənginləşdirəcəkdir.

Problemli praktik əhəmiyyəti. Riyaziyyat təlimində ibtidai sinif şagirdlərinin təfəkkürünün inkişaf etdirilməsində inkişafetdirici çalışmaların istifadə edilməsinə dair irəli sürülən ideyalardan çoxsaylı ibtidai sinif müəllimləri faydalana bilərlər.

Problemli aktuallığı. Riyaziyyat təlimində inkişafetdirici çalışmaların günün tələbləri səviyyəsinə qaldırılması ilə izah oluna bilər.

Ədəbiyyat:

1. Kazımov Z., Tağıyeva S. Riyaziyyat təlimində inkişafetdirici çalışmalardan istifadə yolları (I-IV siniflər), Bakı: 2017.
2. Kurikulum jurnalları . 2008-2017-ci illər
3. Mustafazadə S.V. 3-4 sinifdə riyaziyyat kursunda inkişafetdirici məsələlərin rolu və əhəmiyyəti, Bakı, 2017.
4. Богомолова О.Б. Логические задачи, М., 2013.
5. www.kurikulum.az

E-mail: firide_mustafayeva.57@mail.ru

Rəyçi: dos. T.B. Əsədov

Redaksiyaya daxil olub: 19.11.2018.